

Рецензія на книгу *Читаючи Єремію в Африці: біблійні есеї в соціально-політичній уяві*

Reading Jeremiah in Africa: Biblical Essays in Sociopolitical Imagination. Katho, Bungishabaku. Bukuru, Nigeria; Carlisle, Cumbria, UK, HippoBooks, 2021. 230 pp. ISBN 978-1-83973-213-3.

Роман СОЛОВІЙ

Східноєвропейський інститут теології, Львів, Україна

ORCID: 0000-0001-8232-5770

Бунгішабаку Като – африканський богослов і засновник Центру Єремії з питань віри та суспільства в Демократичній Республіці Конго – впродовж багатьох років працював у богословській освіті як професор старозавітних досліджень в Університеті Шалом де Бунія та науковий співробітник кількох інших конголезьких навчальних закладів. Сфера його богословських зацікавлень – дослідження книги пророка Єремії та африканської постколоніальної біблійної герменевтики. Зокрема, у 2008 році в серії «Сучасні біблійні коментарі» він опублікував франкомовний коментар на книгу Єремії, який 2011 року був виданий у англійському перекладі («Jeremiah and Lamentations»). Як підказує підзаголовок («Біблійні есеї в суспільно-політичній уяві»), книга Като «Читаючи Єремію в Африці» не має на меті запропонувати читачеві ще один традиційний коментар на старозавітну книгу. Автор виходить з переконання, що африканська церква більш не повинна читати біблійні книги із західної перспективи. Завдання африканських богословів – запропонувати таку інтерпретацію Писання, яка буде глибоко біблійною, але водночас відповідатиме на найболючіші проблеми життя на континенті. На думку Като, таке прочитання Біблії ґрунтується на зміщенні акценту від її виключно духовного розуміння до ширшого підходу, що звертає увагу на такі біблійні теми як визволення і шалом. Автор пропонує герменевтику, яка передбачає усвідомлення церквою своєї публічної відповідальності та бореться за справедливість і добробут для всіх африканців. Серед інших методологічних підходів контекстуальної африканської інтерпретації біблійних книг Като згадує визнання значної ролі усної традиції у формуванні Біблії, а також врахування того факту, що книги Біблії пере-

важно зверталися до спільнот, що переживали тяжкі життєві обставини і боролися за своє виживання.

Книга «Читаючи Єремію в Африці» є намаганням автора втілити вищезгадані підходи на практиці, здійснивши таку інтерпретацію окремих фрагментів Єремії, ніби вони були написані не в стародавні часи, а передають Боже послання нашим сучасникам, що також переживають війну, несправедливість, корупцію, зловживання владою та кризи біженців. Викриваючи тяжкі соціальні та політичні проблеми Африки, автор усе ж не дозволяє собі впадати у відчай і постійно звертається до мрії про нову Африку, яка знає Бога, а відтак досягає миру та процвітання.

У першому розділі автор розмірковує про поклик Єремії (Єр. 1:1–19) та ставить питання: що означає бути пророком у занепалій країні, лідери якої відступили від Бога? Служіння пророка за таких обставин неминуче передбачає конфлікт із носіями влади та, зрештою, й усім народом, який не бажає дослухатися до застережень Божого посланця. На особливу увагу заслуговує також розповідь автора про власний дивовижний досвід покликання Богом нести світло в духовну і соціальну темряву, що охопила його державу, а не продовжувати академічну кар'єру у безпечній країні. Другий розділ (Єр. 2:4–6, 8) викриває загрозу ідолопоклонства. Відкинення Бога веде до того, що його місце заступають диктаторські режими та фальшиві ідеології. У третьому розділі (Єр. 4:19–22) автор досліджує соціальні та політичні наслідки управління країною безбожними лідерами. Като різко викриває егоїзм та корисливість африканських політиків, які заради влади та примноження свого добробуту не гребують корупцією, що стає причиною занепаду їхніх країн і масової еміграції. Інтелектуальні провідники суспільства часто стають на бік корупції через загрозу для їхнього життя або ж із корисливих мотивів, зраджуючи таким чином і свою освіту, і своє покликання. Чимало церковних лідерів також обирають шлях соціальної ізоляції, обмежуючи своє служіння лише церковним середовищем, однак, підкреслює автор, їхній обов'язок полягає в тому, щоб вести конструктивний діалог з владою, викривати її зловживання, навчати християн їхнім громадянським правам та завданню протистояти корупції. Четвертий розділ (Єр. 5:1–6) присвячений проблемі бідності, що, як у біблійні часи, так і сьогодні, руйнує людську гідність, робить людей беззахисними і нездатними опиратися спокусі покращити свій матеріальний стан шляхом нечесності, обману та крадіжок.

У п'ятому розділі (Єр. 9:2–9) автор розмірковує про політичний і соціальний занепад Юдеї, який був викликаний тим, що мешканці країни знехтували умовами завіту з Богом, його моральними та етичними нормами. На думку Като, проблеми сучасних африканських суспільств мають схожу природу і зумовлені тим, що місцева церква не розуміє свого покликання – служити у суспільстві, формувати характер та чесноти своїх вірян, будуючи таким чином спільноти надії. Шостий розділ (Єр. 9:23–24) наголошує на важливості пізнання Бога як основної суспільної чесноти. Автор висловлює переконання, що звеличування інтелек-

туальних досягнень, влади та багатства без богопізнання та послуху біблійним принципам життя веде до несправедливості, страждань та занепаду.

У сьомому розділі (Єр. 22:13–19) Като критично оцінює сучасні політичні структури та притаманні їм шляхи зловживання владою. Автор переконаний, що в будь-якому суспільстві державна влада як творіння Яхве є культурно пов'язаною з нормами слова Божого, а не з будь-якою людською філософією чи ідеологією, наприклад, демократією. Відтак він доходить дискусійного висновку, що західна демократія не може бути рятівником африканського народу від постійних урядових криз та соціальних проблем і не повинна розглядатися як єдиний спосіб організації політичної влади в рамках християнського світогляду. Не відкидаючи демократію в цілому, автор усе ж доволі скептичний щодо її перспектив на африканському континенті, беручи до уваги здатність цієї форми правління відкривати шлях до влади для популістських лідерів. Вихід, на думку Като, полягає в переосмисленні демократії – таким чином, щоб вона стала системою, здатною привести до влади благочестивих лідерів, які сприятимуть стабільності в африканських країнах. Однак, на жаль, автор не дає жодних порад щодо того, якою саме мала би бути така «демократія по-африканськи» і яким чином вона може бути впроваджена у політичне життя країн. Тема лідерства залишається основною і в наступному, восьмому розділі (Єр. 24:4–7). На прикладі царя Седекії автор показує небезпеку, яка походить від слабких лідерів, не здатних приймати відповідальні та тяжкі рішення.

У дев'ятому розділі (Єр. 29:4–9) автор міркує над листом Єремії до вигнаних у Вавилон, аналізуючи у світлі слів пророка проблеми африканських біженців та переміщених осіб. Като ставить складні запитання: що означає «молитися про мир» для своїх поневолювачів і яким чином, люди, що втратили свій край, можуть побудувати нове і змістовне життя? Автор повторює одну з основних думок книги Єремії: у людей, які мають надію на Бога, завжди є причини сподіватися на краще, адже Бог не відмовився від світу чи Африки. Лист Єремії нагадує нам, що в нинішніх глибоких кризах ми, як народ Божий, повинні діяти з відвагою, рішучістю та надією, пам'ятаючи Боже запевнення, що ці кризи не є останнім словом в історії людства.

Останній розділ (Єр. 31:31–34) присвячений аналізу Божої обітниці для суспільства, яку пропонує Новий Завіт, а саме – миру, зцілення, прощення і справедливості. Като показує загрозу традиційного африканського трайбалізму і протистояння місцевих етнічних груп для існування гармонійної християнської спільноти. Церква повинна відповідати своїй ідентичності спільноти, яка прощена і прощає. При цьому автор робить слушне зауваження, що часто заклик до прощення звучить від людей, які хотіли би, щоб жертви насильства забули про своє минуле і не вимагали покарання злочинців. Таке фальшиве і нав'язане примирення передбачає намагання позбутися історії насильства через витіснення і знищення пам'яті про нього. Однак, як суголосно з багатьма українськими богословами застерігає Като, не буває справжнього примирення без

справедливості. Автор завершує книгу закликом, щоб надія нового завіту, про яку писав Єремія, не залишалася замкнутою в церковних стінах, а звучала, як голос пророка, на майданах, вулицях і у владних кабінетах. Щоб спонукати процеси суспільної трансформації, церква має сповіщати про Божу обітницю остаточного визволення світу від зла та формування нової спільноти, яка житиме у завіті з Богом та повному мирі, шануючи усіх своїх учасників та відкидаючи будь-яку форму зла та насильства.

До переваг книги слід безперечно віднести підхід автора, який запропонував конструктивне і контекстуальне прочитання біблійної книги через діалог її основних послань із найгострішими викликами сучасної Африки. Відзначимо також і пристрасне прагнення автора ініціювати етичну, соціальну та політичну трансформацію африканських народів через проголошення та втілення у життя біблійного послання справедливості, прощення та надії. Ці заклики заслуговують на довіру, адже вони підкріплені особистим багатолітнім досвідом служіння самого автора.

Однак книга має і певні недоліки. Зокрема, автор так і не пояснює, що він має на увазі під «суспільно-політичною» уявою і в чому полягають особливості її застосування саме до африканського контексту. Здається, цю лакуну можна було би заповнити, якби автор, окрім цитат та розповідей, пов'язаних з африканським контекстом, залучив до своїх міркувань результати історичних та соціальних досліджень континенту, надаючи, таким чином, своїм пропозиціям до вирішення проблем африканських народів більше конкретності, змістовності та практичності.

Та, попри ці зауваження, книга залишається гідним уваги зразком контекстуальної та постколоніальної герменевтики, що надихається глибокими екзегетичними пізнаннями автора, його цілісними богословськими поглядами та палким прагненням відродження і розквіту африканських народів. У цьому сенсі книга буде корисною як для богословів, так і для пасторів та інших християнських лідерів, бо ж, як нагадує автор, «кожному народу потрібен свій Єремія, хтось, покликаний Богом залишатися вірним, незважаючи на всі труднощі, що виникають унаслідок життя під поганим керівництвом, хтось, хто може світити в темряві як нагадування істеблїшменту про те, що є вищий суддя Всесвіту».

Roman SOLOVIY

Eastern European Institute of Theology, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-8232-5770

Надійшла до редакції / Received 15.09.2023

Прийнята до публікації / Accepted 12.10.2023